

OLIWIA ŻURAWIŃSKA

Doktorantka Uniwersytetu Wrocławskiego

ZNIESIENIE POSTĘPOWANIA CYWILNEGO W POSTĘPOWANIU PROCESOWYM

1. ZAKRES REGULACJI ZNIESIENIA POSTĘPOWANIA W K.P.C.

Instytucja zniesienia postępowania występuje w kodeksie postępowania cywilnego¹ w trzech przepisach, mianowicie w art. 71, art. 147 oraz w art. 386 § 2².

Rozwiązania przewidziane w art. 71 k.p.c. oraz w art. 147 k.p.c. znane były również poprzedniemu ustawodawstwu. Artykuł 71 aktualnego k.p.c. uznać można za odpowiednik art. 61 ustawy Kodeks postępowania cywilnego z 1932 r.³, który⁴ stanowił, że jeżeli braki w zakresie zdolności procesowej, ustawowego zastępstwa, asystencji lub uprawnienia do prowadzenia sprawy czy też podjęcia poszczególnej czynności procesowej nie dadzą się uzupełnić albo w terminie wyznaczonym nie zostały uzupełnione, a nie podlegają uzupełnieniu z urzędu, sąd zniesie postępowanie w tym zakresie, w jakim brak zachodzi. W przeciwieństwie jednak do stanu aktualnego, poprzedni kodeks postępowania cywilnego nie regulował możliwości uzupełnienia braku zdolności sądowej. Za dopuszczalnością takiego uzupełnienia na gruncie poprzedniej ustawy wypowiedział się jednak Sąd Najwyższy w orzeczeniu WaC 222/1949, a także przedstawiciele doktryny — M. Sawczuk⁵ oraz S. Włodyka⁶. Obecnie art. 71 k.p.c. w nawiązaniu do art. 70

¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.), zw. dalej w skrócie k.p.c.

² Wspomnieć należy, że spotkać można również pogląd, że ze zniesieniem postępowania mamy też do czynienia w sytuacjach uregulowanych w art. 78 § 2 k.p.c. i w art. 97 § 2 k.p.c. (tak: W. Radomski, *Zniesienie postępowania cywilnego*, „Zeszyty Naukowe UMK” 12, Toruń 1971, s. 199–213). Jest to jednak pogląd odosobniony.

³ Zw. dalej d.k.p.c.

⁴ Nawiązując do art. 59 d.k.p.c.

⁵ M. Sawczuk, *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, s. 31, 76, 77.

⁶ S. Włodyka, *Zdolność sądowa i procesowa w nowym ustawodawstwie cywilnym*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1966, nr 5, s. 150.

k.p.c., przewiduje możliwość zniesienia postępowania również w razie nieuzupełnienia w wyznaczonym terminie albo niemożności uzupełnienia braku zdolności sądowej.

Natomiast w art. 147 k.p.c. recypowano przepis art. 156 d.k.p.c., zgodnie z którym, jeżeli okaże się, iż żądanie ustanowienia kuratora lub wywieszenie pisma z uwagi na nieznane miejsce pobytu przeciwnika było nieuzasadnione, sąd zarządzi doręczenie pisma w sposób właściwy, a w miarę potrzeby zniesie na wniosek strony zainteresowanej, postępowanie przeprowadzone z udziałem kuratora.

Nowym rozwiązaniem, nieznanym wcześniej polskiej procedurze cywilnej, poza wskazanym powyżej uregulowaniem dopuszczalności uzupełnienia braku zdolności sądowej oraz skutków tego braku, jest zniesienie postępowania przez sąd II instancji w sytuacji przewidzianej w art. 386 § 2 k.p.c.⁷

Omówienie istoty i skutków zniesienia postępowania poprzedzić należy analizą przypadków, w których instytucja ta znalazła zastosowanie.

2. ZNIESIENIE POSTĘPOWANIA Z POWODU BRAKÓW W ZAKRESIE ZDOLNOŚCI SĄDOWEJ LUB PROCESOWEJ ALBO W SKŁADZIE WŁAŚCIWYCH ORGANÓW NA PODSTAWIE ART. 71 K.P.C.

2.1. ZAGADNIENIA OGÓLNE

Zgodnie z art. 71 k.p.c.: „Jeżeli braków powyższych nie można uzupełnić albo nie zostały one w wyznaczonym terminie uzupełnione, sąd zniesie postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte brakami, i w miarę potrzeby wyda odpowiednie postanowienie”. Z uwagi na treść cytowanego przepisu należy go rozpatrywać w związku z poprzedzającym go przepisem art. 70 k.p.c., który w § 1 stanowi: „Jeżeli braki w zakresie zdolności sądowej lub procesowej albo w składzie właściwych organów dają się uzupełnić, sąd wyznaczy w tym celu odpowiedni termin. W wypadkach, w których ustanowienie przedstawiciela ustawowego powinno nastąpić z urzędu, sąd zwraca się o to do właściwego sądu opiekuńczego”. Zgodnie natomiast z § 2 „sąd może dopuścić tymczasowo do czynności stronę nie mającą zdolności sądowej lub procesowej albo osobę nie-

⁷ Zwrócić jednak należy uwagę, że chociaż żaden z przepisów d.k.p.c. nie przewidywał zniesienia postępowania przez sąd II instancji w razie nieważności postępowania, w doktrynie wskazywano na potrzebę zniesienia postępowania w wypadku, gdy sąd rewizyjny uchyla orzeczenie sądu pierwszej instancji i odrzuca pozew z powodu niedopuszczalności drogi sądowej. J. Jodłowski, *Nowy etap przebudowy polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1953, s. 23; Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, s. 92–94 oraz Głosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19 lutego 1958 r., 2 CR 253/57, OSPiKA 1959, poz. 84.

mającą należytego ustawowego umocowania, z zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu braki będą uzupełnione, a czynności zatwierdzone przez powołaną do tego osobę”.

Z literalnego brzmienia przepisu wynika, że zniesienie postępowania na podstawie art. 71 k.p.c. może nastąpić w wypadku, gdy w procesie działa strona niemająca zdolności sądowej lub zdolności procesowej, albo jeżeli istniały braki w składzie właściwych organów strony, a braków tych nie dało się usunąć lub nie zostały one usunięte w terminie wyznaczonym⁸.

W doktrynie⁹ zwraca się uwagę, że regulacja art. 70 § 1 k.p.c. (w powiązaniu z art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c. oraz z art. 379 pkt 2 k.p.c.) nie jest najlepsza. Wątpliwości może budzić przyczyna użycia w tym przepisie sformułowania „braki w zakresie zdolności sądowej lub procesowej” zamiast — tak jak ma to miejsce w art. 199 § 1 pkt 3 i art. 379 pkt 2 k.p.c. — „brak zdolności sądowej lub procesowej”. Podobne wątpliwości można odnieść do wskazanego braku w składzie właściwych organów strony. Z dosłownego brzmienia przepisu można by przypuszczać, że ustawodawca miał na myśli tylko taką sytuację, gdy jednostka organizacyjna posiada właściwe organy, ale w ich składzie wystąpił jakiś brak. W praktyce jednak, moim zdaniem słusznie, przyjmuje się, że przepis ten dotyczy również sytuacji, gdy strona w ogóle nie posiada organów uprawnionych do jej reprezentowania, albo gdy organy takie istnieją, ale w postępowaniu działa inny, niepowołany do tego organ.

Reasumując, przyjąć należy, że art. 71 k.p.c. przewiduje zniesienie postępowania z powodu niedającego się uzupełnić lub nieuzupełnionego w wyznaczonym przez sąd terminie braku zdolności sądowej, zdolności procesowej albo braku działania właściwego organu strony¹⁰.

Redakcja przepisu prowadzi do wniosku, że zniesienie postępowania ma tutaj charakter obligatoryjny¹¹, co oznacza, że jeżeli zaistnieją warunki wskazane w ustawie, sąd z urzędu musi znieść postępowanie w takim zakresie, w jakim jest ono dotknięte określonym brakiem. Zniesienie postępowania nastąpi w formie

⁸ W. Radomski, *op. cit.*, s. 201–202. Jak słusznie wskazuje A. Zieliński (*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, 4 wyd. Warszawa 2010, s. 155), jeżeli sąd nie wyznaczył terminu do uzupełnienia braków, to powód może braki te uzupełnić aż do zakończenia postępowania; zob. też J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego. Tekst, orzecznictwo, piśmiennictwo*, t. 1, Warszawa 1998, s. 148 i powołane tam orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 1947 r., C.III. 70/47, OSN 1948, Nr 2, poz. 40.

⁹ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania w procesie cywilnym*, „Palestra” 1971, nr 4, s. 49.

¹⁰ *Ibidem*. Jak słusznie przyjmuje się w literaturze, sąd nie powinien od razu orzekać o skutkach tych braków, lecz najpierw rozważyć, czy dadzą się one uzupełnić (usunąć), tak: M. Sychowicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, t. 1, Warszawa 2001, s. 346.

¹¹ W. Radomski, *op. cit.*, s. 200.

postanowienia, na które nie służy zażalenie. Może ono jednak być rozpoznane przez sąd wyższej II instancji na podstawie art. 380 k.p.c.¹²

Pamiętać również należy, że tylko brak zdolności sądowej może mieć charakter nieusuwalny. Natomiast brak zdolności procesowej i brak działania właściwego organu strony zawsze dają się uzupełnić¹³.

Braki, o których mowa w art. 71 k.p.c. w zw. z art. 70 § 1 k.p.c. należą do tzw. bezwzględnych przesłanek procesowych, których istnienie sąd bierze pod rozważę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 k.p.c.), tzn. od momentu wniesienia pozwu do zakończenia postępowania¹⁴. Istnienie tych przesłanek, które stanowią jednocześnie przyczyny nieważności, o których mowa w art. 379 pkt 2 k.p.c., bada nie tylko sąd I instancji, ale również sąd II instancji rozpatrujący środki odwoławcze (art. 378 k.p.c. i art. 397 § 2 k.p.c.¹⁵) oraz Sąd Najwyższy (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). Mogą one być także podstawą skargi o wznowienie postępowania (art. 401 pkt 2 k.p.c.).

W tym miejscu należy się zastanowić, od którego momentu aktualizuje się możliwość zniesienia postępowania na podstawie art. 71 k.p.c., tzn. czy możliwość taka istnieje już od chwili wniesienia pozwu, czy też dopiero od chwili doręczenia pozwu pozwanemu.

Zgodzić się tutaj należy z poglądem wyrażonym przez W. Radomskiego¹⁶, iż sytuacja wynikająca z art. 71 k.p.c. może mieć miejsce dopiero od momentu doręczenia pozwu pozwanemu. Wcześniej bowiem, gdy sąd w trakcie badania pozwu stwierdzi brak przesłanek procesowych, o których mowa w art. 70 k.p.c., to przed jego doręczeniem pozwanemu wezwie powoda do ewentualnego uzupełnienia braków. Jeżeli braku tego nie da się uzupełnić lub też nie zostanie on w terminie wyznaczonym uzupełniony, wówczas (w razie braku zdolności sądowej którejkolwiek ze stron, braku zdolności procesowej powoda i niedziałania jego przedstawiciela ustawowego oraz jeżeli w składzie organów jednostki organizacyjnej będącej powodem zachodzą braki) sąd, nie doręczając pozwu stronie przeciwnej — pozew ten odrzuca (art. 199 § 3 k.p.c.). Postanowienie o odrzuceniu pozwu zostanie w tym wypadku wydane na posiedzeniu niejawnym. Jeżeli zaś brak zdolności procesowej i niedziałanie przedstawiciela ustawowego albo brak

¹² Tak między innymi M. Sychowicz, *op. cit.*, s. 353; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 290.

¹³ W. Broniewicz, *op. cit.*, s. 49; P. Telenga, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 125.

¹⁴ *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2008, s. 41; T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 108 n.; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 154.

¹⁵ W zakresie dopuszczalności kontroli przesłanek procesowych w postępowaniu zażaleniowym, zob. S. Dmowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz*, red. K. Piasecki, t. 1, Warszawa 2006, s. 928 i powoływane tam orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1952 r., C 532/52, OSN 1953, Nr 2, poz. 56; T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 134–135.

¹⁶ W. Radomski, *op. cit.*, s. 202.

w składzie organów dotyczy pozwanego i nie zostanie on uzupełniony, pozew zostanie zwrócony (art. 130 k.p.c.).

Zniesienie postępowania będzie natomiast aktualne dopiero od momentu doręczenia pozwu, kiedy to faktycznie zaczyna się toczyć postępowanie. Z tą bowiem dopiero chwilą pozwany wchodzi jako strona do procesu i zawiązuje się stosunek procesowy między powodem a pozwanym. Następuje stan postępowania odpowiadający *litis contestatio* w procesie rzymskim¹⁷.

W tym miejscu przystąpić należy do omówienia poszczególnych wypadków zniesienia postępowania przez sąd z powodu określonych braków.

2.2. BRAK ZDOLNOŚCI SĄDOWEJ

Zachowując kolejność zastosowaną w przepisie, jako pierwszy omówię prowadzący do zniesienia postępowania brak zdolności sądowej.

„Brak zdolności sądowej stanowi przeszkodę procesową, którą sąd ma obowiązek wziąć z urzędu pod rozagę w każdym stanie sprawy (art. 202 k.p.c.). Brak zdolności sądowej może mieć charakter pierwotny albo następczy¹⁸. W obu przypadkach może być usuwalny albo nieusuwalny. Sąd stwierdzając brak zdolności sądowej powinien przede wszystkim ocenić, jaki jest jej charakter, bowiem od prawidłowej w tym zakresie oceny zależą dalsze czynności i decyzje procesowe sądu”¹⁹.

Pierwotny brak zdolności sądowej zachodzi w następujących wypadkach:

1) gdy jako strona występuje jednostka niewyposażona przez ustawę w zdolność sądową (na przykład komitet rodzicielski²⁰),

2) gdy jako strona oznaczona będzie w powództwie jednostka wyposażona przez ustawę w zdolność sądową, ale nieistniejąca w rzeczywistości (na przykład osoba fizyczna, która nie żyje, jednostka organizacyjna, która nigdy nie powstała albo ustała przed wniesieniem pozwu),

¹⁷ Z. Resich, [w:] J. Jodłowski *et al.*, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 331.

¹⁸ Rozróżnienie braku zdolności sądowej uprzedniego (zwanego też pierwotnym) i następczego jest powszechnie akceptowane w doktrynie i znajduje swoje oparcie w ustawie. Braki te różnią się zarówno trybem, w jakim mogą być uzupełnione, jak i sposobem uregulowania stanu prawnego w wypadku, gdy brak zdolności sądowej jest nie do uzupełnienia. Szerzej M. Sawczuk, *Zdolność sądowa według Kodeksu postępowania cywilnego*, „Nowe Prawo” 1969, nr 11–12, s. 1684.

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego — Izba Cywilna z dnia 13 kwietnia 2005 r. V CK 729/2004; H. Pietrzkowski, *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009, s. 98–99.

²⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 1956 r. 2 CR 634/55, OSN 1958, poz. 65, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 lipca 1966 r., III PZP 11/66, OSPiKA 1967, poz. 141.

3) gdy jako strona występuje jednostka nieposiadająca zdolności sądowej, którą może jednak uzyskać na przykład przez wpis do odpowiedniego rejestru.

W sytuacjach opisanych w punktach 1 i 2 brak zdolności sądowej ma charakter nieusuwalny²¹. W tych wypadkach nie ma zastosowania art. 70 k.p.c.²², tylko bowiem gdy zachodzi pierwotny usuwalny brak zdolności sądowej, sąd powinien na podstawie art. 70 k.p.c. wyznaczyć odpowiedni termin do usunięcia tego braku i może tymczasowo dopuścić do czynności stronę niemającą zdolności sądowej²³. Przepis ten nie będzie miał zastosowania również wtedy, gdy na miejsce podmiotu, który nie ma i nie może mieć zdolności sądowej, miałby wstąpić podmiot mający zdolność sądową, ponieważ uzupełnienie braku w zakresie zdolności sądowej (art. 70 k.p.c.) może nastąpić jedynie przy zachowaniu tożsamości strony²⁴.

Uzupełnienie braku zdolności sądowej będzie natomiast możliwe w przypadku opisanym w punkcie 3.

W myśl art. 70 § 1 k.p.c., jeżeli braki w zakresie zdolności sądowej dają się uzupełnić, sąd wyznaczy odpowiedni termin do uzupełnienia braku. Ponadto na podstawie art. 70 § 2 k.p.c., sąd może dopuścić tymczasowo do czynności stronę niemającą zdolności sądowej, z tym zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu brak zdolności sądowej zostanie uzupełniony²⁵.

Podkreślić należy, że brak ten może być uzupełniony jedynie pod warunkiem zachowania tożsamości stron, tzn. że zarówno przed uzupełnieniem, jak i po uzupełnieniu braku stroną pozostaje ten sam podmiot. Brak zdolności sądowej nie może być bowiem uzupełniony przez wstąpienie do udziału w sprawie podmiotów mających tę zdolność zamiast podmiotu, który zdolności tej mieć nie może²⁶.

²¹ W. Broniewicz, *op. cit.*, s. 50; *idem*, *Zdolność sądowa w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1966, nr 5, s. 580.

²² O tym, że art. 70 k.p.c. znajdzie zastosowanie tylko w wypadku, gdy brak ma charakter usuwalny, w odniesieniu do zdolności sądowej — R. Flejszar, *Zdolność sądowa przedsiębiorcy*, „Prawo Spółek” 2001, nr 7–8, s. 64.

²³ Tak Sąd Najwyższy w uzasadnieniu do postanowienia z dnia 13 kwietnia 2005 r., V CK 729/2004. Odmiennie jednak Sąd Najwyższy wypowiedział się w postanowieniu z dnia 11 kwietnia 1968 r. II CR 59/68 w odniesieniu do komitetu rodzicielskiego, stwierdzając, że: „Odrzucenie pozwu z powodu braku zdolności sądowej pozwanego Komitetu Rodzicielskiego (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.) winno nastąpić dopiero po upływie terminu wyznaczonego przez Sąd powodowi do uzupełnienia braku (art. 70 § 1 i art. 199 § 2 k.p.c.). Powód miałby wówczas możliwość właściwego określenia strony pozwanej przez imienne wskazanie jako pozwanych członków Komitetu Rodzicielskiego, bądź Skarbu Państwa, bądź też nawet i członków i Skarbu Państwa jednocześnie”.

²⁴ Tak między innymi postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 1997 r., III CKN 413/97.

²⁵ Szerzej zob. A. Zieliński, *op. cit.*, s. 155; H. Pietrkowski, *op. cit.*, s. 98–99.

²⁶ Tak *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006, s. 305; M. Jędrzejewska, [w:] T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Komentarz do K.P.C.*, Warszawa 2006, t. 1, s. 304; P. Telenga, *op. cit.*, s. 127; W. Broniewicz, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 1987 r.*, III CZP 71/87, OSP 1990, Nr 11–12, s. 784; postanowienie Sądu Najwyż-

Reasumując, przyjąć należy, że zniesienie postępowania w razie braków w zakresie zdolności sądowej, będzie aktualne wówczas, gdy:

— postępowanie toczyło się z udziałem podmiotu, u którego występował brak zdolności sądowej o charakterze pierwotnym i nieusuwalnym,

— zachodził brak zdolności sądowej o charakterze pierwotnym i usuwalnym, który nie został usunięty w wyznaczonym przez sąd na podstawie art. 70 k.p.c. terminie.

W opisanych przypadkach sąd powinien wydać postanowienie o zniesieniu postępowania, w zakresie w jakim jest ono dotknięte brakami (art. 71 k.p.c.) oraz postanowienie o odrzuceniu pozwu (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.).

Jak zostało wcześniej wskazane, brak zdolności sądowej o charakterze następczym²⁷ nie będzie co do zasady prowadził do zniesienia postępowania²⁸. Brak ten może natomiast prowadzić do zawieszenia postępowania (art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c.), które może być podjęte po ustaleniu ogólnego następcy prawnego (art. 180 § 1 pkt 2 k.p.c.). W razie stwierdzenia braku następcy prawnego strony, która utraciła zdolność sądową, a w każdym razie po upływie roku od daty postanowienia o zawieszeniu z tej przyczyny sąd umorzy postępowanie na podstawie art. 182 § 1 k.p.c.

Umorzenie postępowania na podstawie art. 182 § 1 k.p.c., gdy następczy brak zdolności sądowej nie zostanie uzupełniony, nie wymaga poprzedzenia go postanowieniem o zniesieniu postępowania, gdyż właśnie wywołuje ono równoznaczne ze zniesieniem postępowania skutki. Wniosek taki można wysnuć z tego, że umorzone postępowanie niweczy wszelkie skutki, jakie wywoła wniesiony pozew (art. 182 § 2 k.p.c.)²⁹.

szezo z dnia 29 stycznia 1986 r., IV CR 488/85; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1994 r., II CRN 5/94, niepubl.; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 1997 r., III CKN 413/97, Lex Polonica nr 353511; uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 kwietnia 2001 r., III CZP 10/01, OSN 2001, Nr 10, poz. 147; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 września 2004 r., I CK 131/04, OSN 2005, Nr 9, poz. 156; odmiennie — nieprawidłowo — postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 1985 r., I CZ 89/84, OSN 1986, Nr 1–2, poz. 16, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 1987 r., III CZP 71/87, OSN 1989, Nr 5, poz. 70.

²⁷ Może on powstać jedynie u strony niebędącej osobą fizyczną. W wypadku osób fizycznych utrata zdolności sądowej w toku postępowania jest następstwem śmierci strony i powoduje zawieszenie postępowania na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c.

²⁸ Odmiennie Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 15 lutego 2002 r. (V CKN 1100/00, OSNC 2003, Nr 1, poz. 11) stwierdził, że w razie następczego braku zdolności sądowej sąd również powinien znieść postępowanie częściowo od chwili utraty zdolności sądowej przez stronę i gdy braku tego nie można uzupełnić lub nie został on w wyznaczonym terminie uzupełniony — umorzyć postępowanie w sprawie na podstawie art. 355 § 1 k.p.c. Por. też W. Broniewicz, *Głosa do tego orzeczenia* (krytyczna), OSP 2003, Nr 7–8, poz. 95.

²⁹ M. Sawczuk, *op. cit.*, s. 1684; W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 1969, t. 1, s. 309, 362.

W literaturze³⁰ rozważane było też zagadnienie potrzeby zniesienia postępowania w wypadku, gdy brak zdolności sądowej o charakterze następczym zostanie zauważony przez sąd dopiero po pewnym czasie od jego wystąpienia. Co dzieje się z postępowaniem toczącym się od chwili wystąpienia braku do momentu zawieszenia postępowania z tej przyczyny. Odpowiedź znajdziemy w art. 174 § 2 k.p.c., który stanowi, że zawieszenie postępowania z powodu utraty przez stronę zdolności sądowej ma skutek od chwili zdarzeń, które je spowodowały. Zawieszając postępowanie, sąd z urzędu uchyla orzeczenia wydane po nastąpieniu tych zdarzeń, chyba że nastąpiły one po zamknięciu rozprawy. Dopiero wówczas, gdy brak zostanie uzupełniony, sąd podejmie zawieszone postępowanie. Po podjęciu, postępowanie będzie się toczyć od etapu, na którym się znajdowało w chwili wystąpienia braku. Jeżeli natomiast brak nie zostanie uzupełniony — sąd wyda postanowienie o umorzeniu zawieszonego postępowania (na podstawie art. 182 § 1 k.p.c.). Umorzenie nastąpi również w wypadku, gdy wystąpienie następcy prawnego jest w danej sprawie niedopuszczalne (ale na podstawie art. 355 § 1 k.p.c.)³¹.

Zgodzić się jednak należy z poglądem wyrażonym przez W. Broniewicza³², że może wystąpić również taka sytuacja, gdy mimo zawieszenia postępowania, strony podejmują pewne czynności w zawieszonym postępowaniu, które wywołują skutki po podjęciu zawieszonego postępowania (art. 179 § 3 k.p.c.). Czynności te zatem dokonane są w postępowaniu, w którym występował brak zdolności sądowej jednej ze stron. Jednocześnie brak ten nie może zostać uzupełniony z mocą wsteczną (na przykład przez zatwierdzenie czynności dokonanych przez stronę pozbawioną zdolności sądowej, gdyż k.p.c. nie przewiduje takiej procedury). Zatwierdzenie czynności jest dopuszczalne w świetle treści art. 70 § 3 tylko, gdy to sąd dopuści tymczasowo do czynności stronę nieposiadającą zdolności sądowej.

Przyjąć więc należy, że w takiej sytuacji postępowanie z udziałem strony dotkniętej brakiem zdolności sądowej powinno zostać zniesione w odpowiednim zakresie. Natomiast po podjęciu zawieszonego postępowania, sąd będzie je prowadził od momentu, w którym znalazło się w chwili wystąpienia braku. Zniesienie nie nastąpi zatem w odniesieniu do postępowania, które toczyło się od momentu wystąpienia braku zdolności sądowej strony do momentu zawieszenia postępowania z tej przyczyny, gdyż zawieszenie postępowania z powodu utraty przez stronę zdolności sądowej ma skutek od chwili zdarzeń, które je spowodowały (art. 174 § 2 k.p.c.). Powinno jednak zostać zniesione w odniesieniu do tych czynności, któ-

³⁰ Por. W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 55.

³¹ Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2002 r., (V CKN 1100/00, OSNC 2003, Nr 1, poz. 11): W razie następczego braku zdolności sądowej sąd również powinien zniesić postępowanie częściowo, od chwili utraty zdolności sądowej przez stronę i gdy braku tego nie można uzupełnić lub nie został on w wyznaczonym terminie uzupełniony — umorzyć postępowanie w sprawie na podstawie art. 355 § 1 k.p.c.; W. Broniewicz, *Glosa do tego orzeczenia (krytyczna)*, OSP 2003, Nr 7–8, poz. 95.

³² W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 54.

re strony dokonywały w czasie zawieszonego postępowania (art. 179 § 3 k.p.c.). Poza tym, jeżeli brak nie zostanie uzupełniony, sąd umorzy postępowanie.

Przepis art. 70 § 1 k.p.c. nie będzie miał zastosowania do uzupełnienia braku zdolności sądowej osoby fizycznej, gdyż brak ten, powstający w razie śmierci osoby fizycznej, z oczywistych względów nie może być uzupełniony³³. Śmierć osoby fizycznej nie jest zatem zdarzeniem, które podlega ocenie z punktu widzenia regulacji przyjętej w art. 70 k.p.c. Skutki takiego zdarzenia zostały uregulowane w art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c. i art. 182 § 1 k.p.c.³⁴. Jeżeli jednak postępowanie dotyczy praw ściśle osobistych, które gasną z chwilą śmierci strony, postępowanie powinno zostać umorzone na podstawie art. 355 § 1 k.p.c., a nie na podstawie art. 182 § 1 k.p.c.

3. BRAK ZDOLNOŚCI PROCESOWEJ

Brak zdolności procesowej, o którym mowa w art. 70 § 1 k.p.c., może dotyczyć tylko osoby fizycznej³⁵ i jest związany z brakiem przedstawiciela ustawowego takiej osoby. W przypadku natomiast osób prawnych, jednostek organizacyjnych i organizacji społecznych niemających osobowości prawnej może wystąpić brak organu powołanego do ich reprezentowania. Dlatego też k.p.c. rozróżnia brak zdolności procesowej i brak organów powołanych do reprezentowania strony (na przykład w art. 70 k.p.c., w art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c., art. 379 pkt 2 k.p.c.)³⁶.

Brak zdolności procesowej, tak jak brak zdolności sądowej, stanowi przeszkodę procesową, którą sąd ma obowiązek wziąć pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 k.p.c.). Może on mieć charakter pierwotny (występuje od początku postępowania) albo następczy (pojawił się w toku postępowania) i zachodzić po stronie powoda lub pozwanego. Sąd, stwierdzając brak zdolności procesowej, powinien przede wszystkim ocenić, jaki jest jego charakter oraz czy dotyczy powoda czy pozwanego, od prawidłowej w tym zakresie oceny zależą bowiem dalsze czynności i decyzje procesowe sądu³⁷.

Sposób uzupełnienia braku zdolności procesowej różni się w zależności od tego, czy dotyczy powoda, czy pozwanego³⁸.

³³ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, s. 305; M. Jędrzejewska, *op. cit.*, t. 1, s. 210; E. Marszałkowska-Krześ, *op. cit.*, s. 107; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 154.

³⁴ H. Pietrzkowski, *op. cit.*, s. 99.

³⁵ Zdolność procesowa osoby prawnej i innych organizacji/jednostek organizacyjnych jest związana z posiadaniem przez nie zdolności sądowej, a uzupełnienie braku ich zdolności sądowej zawsze wiąże się z uzupełnieniem braku zdolności procesowej. Tak między innymi: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, s. 347; E. Marszałkowska-Krześ, *op. cit.*, s. 109.

³⁶ J. Jodłowski, [w:] J. Jodłowski *et al.*, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2007, s. 216.

³⁷ H. Pietrzkowski, *op. cit.*, s. 102.

³⁸ Sąd nie może odrzucić pozwu z powodu braku zdolności procesowej pozwanego, zob. art. 199 § 1 pkt 3 i § 2 k.p.c.

Pierwotny brak zdolności procesowej powoda będącego osobą fizyczną może być zawsze konwalidowany przez wezwanie do udziału w sprawie jej przedstawiciela ustawowego, a jeśli przedstawiciela takiego nie ma — przez ustanowienie go. Sąd powinien zatem wydać postanowienie, w którym wyznaczy przedstawicielowi ustawowemu powoda odpowiedni termin³⁹ na wstąpienie do procesu i ewentualne potwierdzenie dokonanych czynności procesowych. Jeżeli powód nie ma przedstawiciela ustawowego, a jego ustanowienie powinno nastąpić z urzędu, sąd przed którym toczy się postępowanie, powinien⁴⁰ zwrócić się o jego ustanowienie do sądu opiekuńczego (art. 70 § 1 k.p.c., art. 145 k.r.o., art. 178 k.r.o., art. 13 § 2 k.c. i art. 16 § 2 k.c.).

Ponadto, w myśl art. 69 k.p.c. dla strony niemającej zdolności procesowej, która nie ma przedstawiciela ustawowego, sąd na wniosek strony przeciwnej ustanowi kuratora, jeżeli strona ta podejmuje przeciwko drugiej stronie czynność procesową niecierpiącą zwłoki. Kurator ustanowiony w tym trybie ma charakter procesowy, a funkcja jego jest przejściowa do czasu ustanowienia opiekuna⁴¹.

Sąd może również na podstawie art. 70 § 2 k.p.c. wydać postanowienie, na podstawie którego tymczasowo dopuści powoda niemającego zdolności procesowej do czynności procesowych (decyzja ta będzie celowa zwłaszcza wówczas, gdy przed spodziewanym zakończeniem sprawy małoletni uzyska pełnoletność⁴²), z zastrzeżeniem, że przed upływem wyznaczonego terminu⁴³ brak ten będzie uzupełniony, a czynności zatwierdzone przez powołaną do tego osobę.

Do konwalidowania braku zdolności procesowej strony nie wystarczy jednak samo uzyskanie przez nią pełnoletności, uchylenie ubezwłasnowolnienia czy wstąpienie do procesu przedstawiciela ustawowego strony. Uzupełnienie tego

³⁹ Jest to termin sądowy. Czynność dokonana po upływie tego terminu będzie bezskuteczna. Termin może być przedłużony na wniosek strony złożony przed jego upływem. Wyznaczenie terminu należy do sądu, a nie przewodniczącego, i powinno nastąpić w formie postanowienia. Por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 1966 r., II CZ 117/66, OSN 1967, Nr 2, poz. 40; M. Sychowicz, *op. cit.*, s. 348–349. Autor ten słusznie zauważa, że jeżeli brak zdolności procesowej dotyczy powoda, sąd powinien z urzędu ustalić, czy powód ma przedstawiciela ustawowego i w zależności od wyniku tego ustalenia albo wezwać go do udziału w sprawie, albo zwrócić się z urzędu do sądu opiekuńczego o ustanowienie takiego przedstawiciela. Sąd nie może natomiast w myśl art. 70 § 1 zd. 1 k.p.c., wyznaczyć osobie, której brak ten dotyczy (na przykład małoletniemu), terminu na jego uzupełnienie.

⁴⁰ Nie ulega wątpliwości, że w wypadku, gdy strona będąca osobą fizyczną niemająca zdolności procesowej nie ma przedstawiciela ustawowego, a jego ustanowienie powinno nastąpić z urzędu, sąd ma obowiązek zwrócić się do sądu opiekuńczego o ustanowienie takiego przedstawiciela (opiekuna lub kuratora). Tak między innymi: postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 1966 r., II CZ 117/66, OSNCP 1967, Nr 2, poz. 40, RPEiS 1967, Nr 3, s. 315, powołane przez J. Gudowskiego, [w:] *op. cit.*, s. 148 oraz M. Sychowicz, *op. cit.*, s. 348–349.

⁴¹ J. Jodłowski, *op. cit.*, s. 216–217.

⁴² *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006, s. 308.

⁴³ Termin ten, podobnie jak termin wyznaczony na podstawie art. 70 § 1 zd. 1 k.p.c. jest terminem sądowym.

braku nastąpi dopiero wówczas, gdy zostaną potwierdzone czynności dokonane w czasie, gdy strona nie posiadała zdolności procesowej. Potwierdzenia tego może dokonać albo sama strona, z chwilą uzyskania pełnoletności (uchylenia ubezwłasnowolnienia), albo jej przedstawiciel ustawowy⁴⁴. Dlatego też sąd, wyznaczając termin w celu uzupełnienia braku zdolności procesowej, powinien brać pod uwagę czas, w którym możliwe będzie tego rodzaju zatwierdzenie. Jeżeli brak ten nie zostanie uzupełniony w opisany wyżej sposób, sąd zniesie postępowanie przeprowadzone z udziałem strony pozbawionej wspomnianej zdolności⁴⁵.

Jeżeli natomiast w toku postępowania ujawni się pierwotny brak zdolności procesowej pozwanego, sąd wyznaczy powodowi odpowiedni termin do wskazania osoby i adresu przedstawiciela ustawowego pozwanego lub zawiadomienia o potrzebie ustanowienia dla pozwanego przedstawiciela ustawowego — pod rygorem zawieszenia postępowania (art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.). Zależnie od okoliczności, sąd albo wezwie przedstawiciela ustawowego pozwanego i będzie z jego udziałem prowadził dalsze postępowanie, albo zwróci się do sądu opiekuńczego o ustanowienie dla pozwanego przedstawiciela ustawowego. Niewykonanie przez powoda tego postanowienia sądu (gdy przedstawiciel nie musi być ustanowiony z urzędu) uzasadnia wydanie przez sąd postanowienia o zawieszeniu postępowania (art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.)⁴⁶. Jednocześnie sąd powinien znieść postępowanie toczące się do chwili zawieszenia postępowania. Jeżeli w ciągu roku od daty postanowienia o zawieszeniu nie zostanie zgłoszony wniosek o podjęcie postępowania, sąd w myśl art. 182 § 1 k.p.c. wyda postanowienie o umorzeniu postępowania⁴⁷.

Wydaje się, że potrzeba zniesienia postępowania wystąpi również wówczas, gdy w sprawie zostanie ustalony (ustanowiony przez sąd z urzędu lub wskazany przez powoda) przedstawiciel ustawowy pozwanego, który nie weźmie udziału w postępowaniu i odmówi potwierdzenia czynności dokonanych z udziałem pozwanego pozbawionego zdolności procesowej. Jeżeli chodzi o postępowanie od momentu ustanowienia takiego przedstawiciela, to może ono bez przeszkód toczyć się dalej. Wynika to bowiem z faktu, że udział strony pozwanej w procesie ma charakter obligatoryjny i nie zależy od jej woli (art. 221 k.p.c.). Sąd nie może odrzucić pozwu z powodu braku zdolności procesowej pozwanego i nie działania jego przedstawiciela. Odmowa zatem wzięcia udziału w postępowaniu przez przedstawiciela ustawowego strony pozwanej czy też odmowa zatwierdzenia

⁴⁴ W. Broniewicz, *Brak zdolności procesowej i jego skutki w postępowaniu cywilnym*, „Nowe Prawo” 1967, nr 7, s. 929.

⁴⁵ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 51.

⁴⁶ H. Pietrzkowski, *op. cit.*, s. 102–103.

⁴⁷ Odmienne por. W. Broniewicz, *Brak zdolności procesowej...*, s. 934. Jego zdaniem, jeżeli sąd nie ustali osoby przedstawiciela ustawowego pozwanego, wówczas wezwie powoda do wskazania tego przedstawiciela w podanym terminie, w przeciwnym razie zniesie postępowanie i zwróci pozew. Istnieje też możliwość zawieszenia postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.

przez niego określonych czynności nie będzie prowadzić do zniesienia postępowania. Sąd może przecież rozpoznać sprawę bez udziału strony pozwanej i wydać wyrok zaoczny (art. 339 k.p.c.). Potrzeba zniesienia postępowania wystąpi jednak w odniesieniu do czynności dokonanych do chwili ustanowienia takiego przedstawiciela. Postępowanie toczyło się bowiem z udziałem strony pobawionej zdolności procesowej, a odmowa potwierdzenia czynności przez przedstawiciela ustawowego powoduje, że brak zdolności procesowej nie został uzupełniony. Tak samo będzie w sytuacji, gdy sąd dopuści tymczasowo do czynności stronę niemającą zdolności procesowej, która po uzyskaniu (na przykład wskutek osiągnięcia pełnoletności) lub odzyskaniu (na przykład wskutek uchylecia ubezwłasnowolnienia) tej zdolności, odmówi zatwierdzenia wcześniejszych czynności.

Z analogiczną sytuacją będziemy mieli do czynienia w wypadku ustanowienia kuratora (art. 69 k.p.c.). Jeżeli pozwany pozbawiony zdolności procesowej wcześniej działał samodzielnie, konieczne będzie zatwierdzenie tych czynności przez kuratora. W przeciwnym razie sąd zniesie postępowanie prowadzone do momentu wstąpienia kuratora do sprawy⁴⁸.

Inaczej natomiast będzie traktowane postępowanie od momentu ustanowienia takiego przedstawiciela lub kuratora. Jest on bowiem ustanowiony za stronę pozwaną pozbawioną zdolności procesowej, a jego działanie bądź niedziałanie traktowane jest jako czynności samego pozwanego.

Jeżeli natomiast chodzi o brak zdolności procesowej o charakterze następczym (którejkolwiek ze stron), tj. utrata zdolności procesowej w toku postępowania — uzasadnia on wydanie przez sąd postanowienia o zawieszeniu postępowania, ale na podstawie art. 174 § 1 pkt 1 k.p.c.⁴⁹, z ewentualnymi dalszymi konsekwencjami opisanymi wcześniej przy omawianiu następczego braku zdolności sądowej. Zawieszenie postępowania z tej przyczyny również wywołuje skutek od chwili zdarzeń, które je spowodowały (art. 174 § 2 k.p.c.).

Pamiętać również należy o tym, że brak zdolności procesowej którejkolwiek ze stron stanowi przyczynę nieważności postępowania (art. 379 pkt 2 k.p.c.).

3.1. BRAKI W SKŁADZIE WŁAŚCIWYCH ORGANÓW STRONY

Brak w składzie właściwych organów strony może wystąpić u podmiotów niebędących osobami fizycznymi. Może polegać na braku organu powołanego do reprezentowania strony, gdyż nie został on w sposób prawidłowy powołany, a także na działaniu w sprawie organu niewłaściwego lub na braku w składzie organu uprawnionego do działania w postępowaniu (na przykład gdy w wypadku organu wieloosobowego działa tylko jedna osoba).

⁴⁸ W. Radomski, *op. cit.*, s. 203.

⁴⁹ H. Pietrkowski, *op. cit.*, rozdz. VII 2.B.

Brak ten może zostać uzupełniony w sposób analogiczny do tego, w jakim następuje uzupełnienie braku zdolności procesowej strony będącej osobą fizyczną, a mianowicie w drodze wzięcia udziału w postępowaniu przez właściwy organ strony i zatwierdzenia przez niego czynności dokonanych w czasie, kiedy nie brał udziału w postępowaniu⁵⁰.

Tak samo też, jak w przypadku braku zdolności procesowej, przyczynę odrzucenia pozwu stanowić może jedynie pierwotny brak w składzie organów dotyczący powoda (art. 199 § 1 pkt 3 k.p.c.).

W razie wystąpienia wspomnianego braku działania właściwego organu, sąd wyznaczy stronie, której brak dotyczy odpowiedni termin⁵¹ na jego uzupełnienie, albo zwróci się do sądu opiekuńczego o ustanowienie dla tej jednostki kuratora (art. 42 § 1 k.c. i art. 603 k.p.c.). Kurator taki powinien postarać się niezwłocznie o powołanie organów danego podmiotu, a w razie potrzeby o jego likwidację (art. 42 § 2 k.c.)⁵².

Poza tym dla strony niemającej organu powołanego do jej reprezentacji sąd może, podobnie jak dla strony niemającej zdolności procesowej, na wniosek strony przeciwnej ustanowić kuratora, o którym mowa w art. 69 k.p.c., jeżeli strona ta podejmuje przeciwko drugiej stronie czynność procesową niecierpiącą zwłoki.

Jeżeli braki te nie zostaną uzupełnione w wyznaczonym terminie, sąd zniesie postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte brakami. Poza tym, jeżeli brak ten dotyczy powoda, wyda postanowienie o odrzuceniu pozwu (art. 199 § 1 pkt 3 i § 2 k.p.c.).

Zniesieniu powinno też ulec postępowanie toczące się w czasie, gdy występował pierwotny brak w składzie organów, jeżeli organ lub kurator nie potwierdzą dokonanych w tym czasie czynności.

Jeżeli natomiast braki w składzie organów jednostki organizacyjnej będącej stroną uniemożliwiają jej działanie zajądą w toku postępowania, sąd zawiesi postępowanie (art. 174 § 1 pkt 2 k.p.c.). Podjęcie postępowania nastąpi po uzupełnieniu braku (art. 182 § 1 k.p.c.)⁵³.

Wskazać również należy, że zawieszenie postępowania z powodu braku w składzie organów strony, w przeciwieństwie do wcześniej omówionych braków zdolności sądowej i procesowej, nie wywołuje skutków od chwili wystąpienia braku, lecz od chwili wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania z tego powodu (art. 174 § 2 k.p.c. *a contrario*). Ewentualne zatem postępowanie toczące się w okresie od powstania braku do wydania postanowienia o zawieszeniu dotknięte jest brakiem, który może zostać uzupełniony przez potwierdzenie określonych

⁵⁰ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 51.

⁵¹ Zob. przypis 35 i wskazana tam literatura.

⁵² Ten tryb postępowania stosuje się nie tylko do osób prawnych, lecz także do innych jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną (art. 33¹ k.c.).

⁵³ J. Jodłowski, *op. cit.*, s. 218.

czynności przez właściwy organ. Jeżeli jednak potwierdzenie takie nie nastąpi — postępowanie w tym zakresie powinno zostać zniesione⁵⁴.

Omówienia wymaga również kwestia skutków, jakie wywołują braki w zakresie podmiotów uprawnionych do reprezentacji jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, a posiadających zdolność sądową. Mam tutaj na myśli zwłaszcza spółki osobowe prawa handlowego, które nie posiadają organów (z wyjątkiem spółki partnerskiej, która może powołać zarząd). Spółki osobowe zasadniczo są reprezentowane w postępowaniu cywilnym przez współników (szczegółowe zasady reprezentacji określają przepisy k.s.h.). Kompetencja do reprezentowania spółki osobowej (z wyjątkiem zarządu w spółce partnerskiej) określana jest, zgodnie z dominującym stanowiskiem, mianem przedstawicielstwa ustawowego⁵⁵.

W konsekwencji przyjąć należy, że przepis art. 71 k.p.c. znajdzie zastosowanie w razie niedających się uzupełnić lub nieuzupełnionych w wyznaczonym terminie braków w zakresie podmiotów uprawnionych do reprezentacji w spółkach osobowych prawa handlowego, tzn. w przypadku niedziałania w postępowaniu przedstawiciela ustawowego lub braku w składzie organu spółki (czyli zarządu spółki partnerskiej). Dodatkowo, jeżeli braki te mają charakter pierwotny i dotyczą powoda, znosząc postępowanie, sąd wyda postanowienie o odrzuceniu pozwu. Natomiast braki o charakterze następczym skutkować będą zawieszeniem postępowania. Rozpoznanie sprawy, mimo braku organu powołanego do reprezentowania lub przedstawiciela ustawowego stanowi przyczynę nieważności postępowania (art. 379 k.p.c.).

4. ZNIESIENIE POSTĘPOWANIA PRZEPROWADZONEGO Z UDZIAŁEM KURATORA LUB PO WYWIESZENIU PISMA W BUDYNKU SĄDOWYM NA PODSTAWIE ART. 147 K.P.C.

W myśl art. 147 k.p.c. gdy okaże się, że żądanie ustanowienia kuratora lub wywieszenia pisma nie było uzasadnione, sąd zarządzi⁵⁶ doręczenie pisma w spo-

⁵⁴ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 54; M. Sychowicz, *op. cit.*, s. 353; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 156.

⁵⁵ Spotkać można również poglądy przenoszące (w oparciu o art. 33¹ k.c.) do spółek osobowych prawa handlowego teorię organów. Szerzej na temat reprezentacji spółek osobowych zob. E. Marszałkowska-Krześ, *Wpisy w rejestrze przedsiębiorców dotyczące spółek handlowych*, Warszawa 2004; *eadem*, *Reprezentacja uczestników w postępowaniu rejestrowym dotyczącym wpisu w rejestrze przedsiębiorców*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 65, Wrocław 2005, s. 53–67 oraz *eadem*, *System Prawa handlowego*, [w:] *Postępowanie sądowe w sprawach gospodarczych*, t. 7, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2007, s. 500–514; Ł. Błaszczak, *Pozycja handlowej spółki osobowej w procesie cywilnym*, Toruń 2006, s. 261–297.

⁵⁶ Wyjaśnienia wymaga użyte w przepisie sformułowanie „sąd zarządzi”. Formuła ta jest wynikiem przyjęcia tego przepisu w niezmienionej treści z poprzedniego ustawodawstwa. Przyjąć jednak należy, że przewodniczący wyda w tym wypadku zarządzenie o doręczeniu, natomiast zniesienie

sób właściwy, a w miarę potrzeby znieś na wniosek strony zainteresowanej postępowanie przeprowadzone z udziałem kuratora lub po wywieszeniu pisma w budynku sądowym.

Przepis ten dotyczy zniesienia postępowania w sytuacji, gdy miało miejsce doręczenie pisma procesowego stronie, której miejsce pobytu nie jest znane⁵⁷, tzn. pismo doręczono ustanowionemu w tym celu kuratorowi bądź przez wywieszenie w budynku sądowym.

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje bowiem, że jeżeli stronie, której miejsce pobytu nie jest znane⁵⁸, ma być doręczony pozew lub inne pismo procesowe wywołujące potrzebę podjęcia obrony jej praw, doręczenie może do chwili zgłoszenia się strony albo jej przedstawiciela ustawowego lub pełnomocnika nastąpić tylko do rąk kuratora ustanowionego na wniosek⁵⁹ osoby zainteresowa-

postępowania nastąpi w drodze postanowienia sądu. Patrz zaakceptowany w doktrynie pogląd Sądu Najwyższego w wyroku z dnia 12 grudnia 2000 r., V CKN 175/00, OSP 2001, Nr 7–8, poz. 1126, według którego „ilekroć w ustawie jest mowa o zarządzeniu czegoś przez sąd, trzeba przez to rozumieć, że sąd wydaje postanowienie, mocą którego coś zarządza”.

⁵⁷ Pamiętać należy, że przesłanką ustanowienia kuratora w trybie art. 143 k.p.c. jest brak wiadomości o miejscu pobytu strony, znanej co do osoby. Nie można w tym trybie ustanowić kuratora dla strony pozwanej niezidentyfikowanej od początku procesu. Przeciwno osobom z imienia i nazwiska nieznanym, których tożsamości nie daje się ustalić, nie można bowiem wytaczać powództwa. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1997 r., I CKU 117/97, „Prokuratura i Prawo” — dodatek 1998/3, poz. 31, Lex Polonica nr 352167.

⁵⁸ Miejsce pobytu jest nieznane wówczas, gdy nie można go ustalić po podjęciu właściwych w danym wypadku starań. M. Jędrzejewska, *op. cit.*, s. 356.

⁵⁹ W zakresie skutków nieuczynienia przez stronę powodową zadość wezwaniu sądu, aby oznaczyła w wyznaczonym terminie osoby niebiorące udziału w sprawie w taki sposób, by ich wezwanie lub zawiadomienie było możliwe, a w razie potrzeby, aby wystąpiła z wnioskiem o ustanowienie kuratora, rozróżnić należy sytuację, o której mowa w art. 195 § 1 k.p.c. (gdy po którejś ze stron procesowych występuje współuczestnictwo konieczne, a zatem mamy do czynienia z brakiem legitymacji łącznej), i sytuację przewidzianą w art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c., kiedy to sąd może zawiesić postępowanie z urzędu, jeżeli na skutek okoliczności przewidzianych w tym przepisie sprawie nie można nadać dalszego biegu. Okolicznościami tymi są brak lub wskazanie złego adresu powoda albo niewskazanie przez powoda w wyznaczonym terminie adresu pozwanego. W takich wypadkach, gdy po każdej ze stron procesu występuje jedna osoba, która nie może być o nim zawiadomiona i brać udziału w postępowaniu, sąd może zawiesić postępowanie z urzędu (art. 177 § 1 pkt 6). W takim wypadku prowadzenie postępowania jest niedopuszczalne i nie można go zakończyć orzeczeniem merytorycznym (tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w uzasadnieniu do swojego postanowienia z dnia 12 czerwca 2008 r. III Auz 59/2008). Podobnie T. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 152: „jeżeli miejsce pobytu pozwanego nie jest znane, doręczenie pozwu jest dopuszczalne jedynie do rąk kuratora, ustanowionego na wniosek osoby zainteresowanej przez sąd orzekający (art. 143 k.p.c.). W wypadku niezłożenia przez powoda stosownego wniosku, sąd może na podstawie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c. wydać postanowienie o zawieszeniu postępowania”. Inaczej będzie natomiast w sytuacji, gdy strona powodowa nie uczyni zadość wezwaniu, o którym mowa w art. 195 § 1 k.p.c. Proces może być wówczas kontynuowany z udziałem osób występujących w nim dotychczas po każdej ze stron. Nie można tutaj przyjąć, że sprawie nie można nadać dalszego biegu i zawiesić postępowania na podstawie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c. W wypadku, o którym mowa w art. 195 § 1 k.p.c., mamy bowiem do czynienia z brakiem legitymacji po stronie powoda lub pozwanego. Brak ten nie stanowi przeszkody

nej⁶⁰ przez przewodniczącego (poza rozprawą) lub sąd orzekający (na rozprawie — art. 143 i 144 § 1 k.p.c.)⁶¹.

Wnoszący o ustanowienie kuratora powinien uprawdopodobnić⁶², że miejsce pobytu strony jest nieznane. Poza tym w sprawach o roszczenia alimentacyjne, jak również w sprawach o ustalenie ojcostwa i związane z tym roszczenia, przed ustanowieniem kuratora musi być przeprowadzone stosowne dochodzenie w celu ustalenia miejsca zamieszkania lub pobytu pozwanego. O ustanowieniu kuratora przewodniczący ogłosi publicznie w budynku sądowym i lokalu wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w sprawach zaś większej wagi, gdy uzna to za potrzebne, także w prasie (art. 144 § 2 k.p.c.). Z chwilą doręczenia pisma kuratorowi doręczenie staje się skuteczne. Sąd może jednak uzależnić skuteczność doręczenia od upływu wyznaczonego terminu od chwili wywieszenia obwieszczenia w budynku sądowym (art. 144 § 3 k.p.c.).

W wypadkach, w których ustanowienie kuratora według kodeksu nie jest wymagane⁶³, pismo doręcza się stronie, której miejsce pobytu nie jest znane, przez wywieszenie w budynku sądowym. Doręczenie takie staje się skuteczne z upływem miesiąca od dnia wywieszenia (art. 145 k.p.c.).

Przepisy o doręczeniu stronie, której miejsce pobytu nie jest znane, i ustanowieniu dla niej kuratora stosuje się również do organizacji, które nie mają organów albo których organy są nieznane z miejsca pobytu⁶⁴ (art. 146 k.p.c.). W literatu-

do nadania sprawie dalszego biegu i jej merytorycznego rozstrzygnięcia. Z tym zastrzeżeniem, że jeżeli brak ten nie zostanie uzupełniony do zakończenia postępowania, sąd oddali powództwo.

⁶⁰ Osobą zainteresowaną będzie nie tylko strona przeciwna, lecz każdy uczestnik postępowania procesowego i nieprocesowego, również interwenient uboczny.

⁶¹ W postępowaniu nieprocesowym w myśl art. 510 § 2 zd. 3 k.p.c. „W razie potrzeby wyznaczenia kuratora do zastępowania zainteresowanego, którego miejsce pobytu jest nieznane, jego wyznaczenie następuje z urzędu”.

⁶² Jak wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu do postanowienia z dnia 26 kwietnia 1979 r. II CZ 44/79: „Do uprawdopodobnienia, o którym mowa w ostatnio powołanym przepisie [art. 144 § 1 k.p.c.], nie wystarcza stwierdzenie właściwego organu, iż strona nie jest zameldowana i w związku z tym nie figuruje w rejestrze mieszkańców danej miejscowości. Konieczne jest poza tym wykazanie, iż nie tylko żądający ustanowienia kuratora, lecz i inne osoby, które mogą mieć informacje o miejscu pobytu strony, a w szczególności jej krewni, powinowaci i inne osoby bliskie, między innymi także zakład pracy, w którym strona była ostatnio zatrudniona, nie mają wiadomości potrzebnych dla doręczenia stronie pisma procesowego lub zawiadomienia o posiedzeniu Sądu. Dla umożliwienia żądającemu ustanowienia kuratora poczynienia stosownych w tym zakresie starań przewodniczący powinien mu określić odpowiedni termin. W razie potrzeby przewodniczący może z urzędu przeprowadzić stosowne dochodzenie w celu wyjaśnienia kwestii nieznanego pobytu strony. Ocena, iż przesłanka uprawdopodobnienia konieczna w myśl art. 144 k.p.c. dla ustanowienia kuratora nie jest spełniona, nie uzasadnia zwrotu pozwu. W takim przypadku może mieć zastosowanie art. 177 § 1 pkt 6 k.p.c.”.

⁶³ Czyli w przypadku pism, których doręczenie nie wymaga podjęcia obrony praw strony, której miejsce pobytu jest nieznane.

⁶⁴ Przepis ten dotyczy zarówno organizacji, które w danym momencie w ogóle nie mają organów (bo na przykład nie zostały jeszcze wybrane), ale mogą je mieć, jak i organizacji, które mają

rze przedmiotu⁶⁵ przyjmuje się, że dotyczy to nie tylko organizacji, ale w ogóle podmiotów innych niż osoby fizyczne, które mają jednak zdolność sądową (osób prawnych i jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, ale mających zdolność prawną).

Redakcja przepisu art. 147 k.p.c. wskazuje, że zniesienie postępowania ma tutaj charakter fakultatywny, bo może nastąpić tylko na wniosek osoby zainteresowanej⁶⁶, a nadto tylko wówczas, gdy sąd uzna taki wniosek za zasadny, gdyż użycie w przepisie sformułowania „w miarę potrzeby” daje sądowi (odmiennie niż w przypadku art. 71 i art. 386 § 2 k.p.c.) możliwość oceny wniosku⁶⁷. Zgodzić się tutaj należy z wyrażonym jeszcze na gruncie d.k.p.c. poglądem L. Peipera⁶⁸, który zachował swą aktualność, że przez wyrażenie „w miarę potrzeby” ustawodawca miał na myśli wypadki, gdy faktycznie po ustanowieniu kuratora lub wywieszeniu pisma postępowanie się toczyło.

Za przyjęciem takiego stanowiska przemawia też to, że w wypadku zniesienia postępowania można przyjąć, że postępowanie toczyło się w warunkach nieważności, gdyż strona nie miała możliwości obrony swych praw⁶⁹. Przeprowadzenie bowiem postępowania z udziałem kuratora lub po wywieszeniu pisma w budynku sądowym stanowi w sytuacji, gdy ustanowienie kuratora albo wywieszenie pisma nie było uzasadnione, pozbawienie strony możliwości obrony jej praw, a zatem stanowi przyczynę nieważności postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Jeżeli sąd stwierdzi, że owa nieważność zachodzi, nie ma, zdaniem W. Broniewicza, innego wyjścia jak tylko uwzględnić wniosek strony o zniesienie postępowania⁷⁰.

Kurator, o którym mowa w art. 143–147 k.p.c., nie jest jedynie „kuratorem dla doręczeń”. Ma on bowiem podejmować za stronę, której miejsce pobytu nie jest znane, czynności niezbędne do obrony jej praw. To zaś, jak wypełnia on swe obowiązki, wpływa na ocenę, czy prawa strony były należycie chronione⁷¹.

powołane organy, ale nie jest znane miejsce pobytu osób wchodzących w ich skład. *Kodeks postępowania cywilnego*, red. K. Piasecki, s. 638.

⁶⁵ Z. Resich, *op. cit.*, s. 298.

⁶⁶ W. Radomski, *op. cit.*, s. 204; Wniosek może zgłosić również współuczestnik sporu, interwenient uboczny samoistny, strona przeciwna, prokurator, Rzecznik Praw Obywatelskich, organizacja społeczna, inspektor pracy, powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów. Tak: J. Bodio, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 220; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 290.

⁶⁷ *Kodeks postępowania cywilnego*, red. K. Piasecki, s. 638; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 290.

⁶⁸ L. Peiper, *Kodeks postępowania cywilnego*, cz. I, t. 1, Kraków 1934, s. 370.

⁶⁹ Zarzut pozbawienia uczestnika możliwości obrony swych praw może wynikać z wyznaczenia kuratora w trybie art. 143 i art. 144 k.p.c., mimo nieuprawdopodobnienia, że miejsce pobytu uczestnika postępowania jest nieznane. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 listopada 1982 r., I CR 389/82.

⁷⁰ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 55.

⁷¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 września 1997 r., II CKU 82/97, „Monitor Prawniczy” 1999, nr 7 – dodatek – Zestawienie Tez 1999, nr 6, s. 2.

Rozpoznanie sprawy bez ustanowienia, mimo wniosku powoda oraz istnienia przesłanek przewidzianych w art. 143 i 144 k.p.c., kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu pozwanego, powoduje pozbawienie go możliwości obrony swych praw, co jest przyczyną nieważności postępowania (art. 369 pkt 5 k.p.c. — teraz art. 379 pkt 5 k.p.c.)⁷².

Kodeks nie wskazuje terminu, w jakim wniosek o zniesienie postępowania powinien być złożony przez osobę zainteresowaną. Przyjąć jednak należy, że wniosek taki powinien zostać zgłoszony przy pierwszej czynności procesowej⁷³. Brak takiego wniosku sąd, stosownie do okoliczności, może uznać za potwierdzenie czynności uprzednio dokonanych.

Wniosek taki może być złożony zarówno w toku postępowania (do momentu wydania wyroku), jak i po jego wydaniu, a przed uprawomocnieniem się. W tym drugim wypadku pismo zawierające wniosek należy uważać za apelację, która nie musi zawierać żadnych dalszych wniosków lub podstaw i musi być uwzględniona, jeżeli tylko wniosek z art. 147 k.p.c. jest uzasadniony. W takim wypadku sąd II instancji powinien uchylić wyrok i znieść postępowanie przeprowadzone z udziałem kuratora⁷⁴. Możliwe jest również, rzecz jasna, wniesienie apelacji, gdyż strona, na której rzecz ustanowiony został kurator, była pozbawiona możliwości obrony swych praw. Apelację opartą na tej podstawie może wnieść nie tylko ta strona, co do której błędnie przyjęto, że miejsce pobytu nie jest znane, lecz również strona przeciwna, która ma interes w tym, aby postępowanie nie było dotknięte nieważnością, nawet wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu I instancji jest dla niej korzystne.

Jeżeli natomiast wyrok sądu I instancji uprawomocnił się, strona może wnieść skargę o wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 2 k.p.c.⁷⁵

Użycie zwrotu „strona zainteresowana” oznacza, że z wnioskiem może wystąpić nie tylko ta strona, co do której błędnie przyjęto, iż miejsce jej pobytu nie jest znane, ale również strona przeciwna. Wskazywanie jednak przez stronę jakiegoś szczególnego interesu w zgłaszaniu wniosku, o jakim mowa, wydaje się zbędne; do uzasadnienia tego wniosku wystarczy okoliczność, że ustanowienie kuratora albo wywieszenie pisma w budynku sądowym było bezpodstawne i że dalsze postępowanie odbyło się bez udziału strony⁷⁶.

⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1994 r., I PRN 33/94.

⁷³ Tak: *Kodeks postępowania cywilnego*, red. K. Piasecki, s. 639; W. Radomski, *op. cit.*, s. 204; J. Bodio, *op. cit.*, s. 221; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 290.

⁷⁴ Por. aktualne również w obecnym stanie prawnym orzeczenie Sądu Najwyższego z 14 maja 1958 r., CR 145/58, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1959, nr 1: „Jeżeli w postępowaniu z udziałem kuratora ustanowionego do zastępowania pozwanego zapadł wyrok, pismo wniesione do sądu przez pozwanego przed uprawomocnieniem się wyroku, zawierające żądanie zniesienia postępowania wskutek braku podstaw do ustanowienia kuratora (art. 156 k.p.c.) [teraz art. 147 k.p.c.] należy uznać za rewizję [apelację]”. Tak też K. Korzan, *Kurator w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1966, s. 170 oraz E. Wengerek, *Przegląd orzecznictwa SN w zakresie procesu cywilnego*, „Nowe Prawo” 6/1960, s. 794.

⁷⁵ W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1968, s. 262.

⁷⁶ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 55.

Zniesieniu, z przyczyn wskazanych w art. 147 k.p.c., może ulec również postępowanie przed sądem II instancji, ale też tylko na wniosek strony zainteresowanej.

Z urzędu zaś, sąd II instancji będzie mógł znieść toczące się z naruszeniem przepisów o ustanowieniu kuratora postępowanie przed sądem I instancji, jako postępowanie dotknięte nieważnością z art. 379 pkt 5 k.p.c.

Znosząc postępowanie, sąd powinien wskazać w postanowieniu, jakie czynności procesowe (ich zakres określany jest albo przez wskazanie fragmentu postępowania za pomocą konkretnych dat, albo przez wymienienie czynności, na przykład dokonanych na posiedzeniu w dniu [...]), pozostające w związku z — jak się okazało — nieprawidłowym doręczeniem, ulegają zniesieniu. Osoba nieobecna ma prawo zażądać powtórzenia czynności dokonanych bez jej udziału. Może ona ponownie zgłosić wnioski o tej samej treści, jak złożone wcześniej przez kuratora, bądź zmodyfikować swoje stanowisko, na przykład składając inne wnioski niż te, które poprzednio składał kurator, lub zrezygnować z przeprowadzenia jakiegoś dowodu⁷⁷.

5. ZNIESIENIE POSTĘPOWANIA Z PRZYCZYN NIEWAŻNOŚCI — ART. 386 § 2 K.P.C.

Jak stanowi art. 386 § 2 k.p.c., w razie stwierdzenia nieważności, sąd drugiej instancji uchyla zaskarżony wyrok, znosi postępowanie w zakresie dotkniętym nieważnością i przekazuje sprawę sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania⁷⁸.

Przyczyny nieważności postępowania zostały taksatywnie wyliczone w art. 379 k.p.c. oraz w art. 1099 § 2 k.p.c.⁷⁹

W myśl art. 379 k.p.c. nieważność postępowania zachodzi w następujących przypadkach:

- 1) jeżeli droga sądowa była niedopuszczalna,
- 2) jeżeli strona nie miała zdolności sądowej lub procesowej, organu powołanego do jej reprezentowania lub przedstawiciela ustawowego albo gdy pełnomocnik strony nie był należycie umocowany,
- 3) jeżeli o to samo roszczenie między tymi samymi stronami toczy się sprawa wcześniej wszczęta albo jeżeli sprawa taka została już prawomocnie osądzona,

⁷⁷ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, t. 1, s. 639.

⁷⁸ Odnośnie do charakteru orzeczenia uchylającego wyrok sądu pierwszej instancji i przekazywania sprawę do ponownego rozpoznania zob. K. Piasecki, *Z problematyki uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania*, „Palestra” 1962, nr 9, s. 26–37 i wskazana tam literatura.

⁷⁹ Co do rozumienia poszczególnych przyczyn nieważności postępowania oraz skutków ich wystąpienia zob. J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego...*, s. 707–717 oraz wskazane tam literatura i orzecznictwo.

- 4) jeżeli skład sądu orzekającego był sprzeczny z przepisami prawa⁸⁰ albo jeżeli w rozpoznaniu sprawy brał udział sędzia wyłączony z mocy ustawy,
- 5) jeżeli strona została pozbawiona możliwości obrony swych praw⁸¹,
- 6) jeżeli sąd rejonowy orzekł w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy bez względu na wartość przedmiotu sporu.

Natomiast zgodnie z art. 1099 § 2 k.p.c. przyczynę nieważności postępowania stanowi również brak jurysdykcji krajowej⁸².

Nieważność postępowania według kodeksu jest więc następstwem braku jednej z bezwzględnych przesłanek procesowych określonych w kodeksie w art. 379 k.p.c. i w art. 1099 k.p.c.⁸³

Przyczyny nieważności postępowania możemy podzielić na dwie grupy⁸⁴. Do pierwszej grupy zalicza się przyczyny wymienione w punktach 1, 2 i 3 art. 379 k.p.c. oraz brak jurysdykcji krajowej wymieniony w art. 1099 § 2 k.p.c. Wystąpienie tych braków stanowi podstawę do odrzucenia pozwu, a jeżeli brak powstał w toku postępowania — do jego umorzenia.

Natomiast do drugiej grupy (pkt 4–6 art. 379 k.p.c.) należą poważne i rażące wadliwości postępowania przed sądem I instancji, które są skutkiem uchybień ze strony sądu.

Rozróżnienie to jest istotne z punktu widzenia skutków, jakie powoduje nieważność postępowania w poszczególnych wypadkach.

W razie nieważności postępowania wynikającej z art. 379 pkt 1, 2 i 3 k.p.c. oraz z art. 1099 § 2 k.p.c. sąd apelacyjny, uchylając orzeczenie sądu I instancji, w zasadzie odrzuca pozew, a jeśli brak przesłanki procesowej nastąpił w toku postępowania — umarza je.

⁸⁰ Por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 1969 r., III CZP 119/69; B. Dobrzański, *O udziale ławników w składzie orzekającym sądu opiekuńczego*, „Nowe Prawo” 1966, nr 7–8, s. 947; odmiennie T. Bukowski, *Uwagi do art. XIV § 2 PWKPC*, „Nowe Prawo” 1959, nr 1, s. 75; orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 28 maja 1965 r., II CR 110/65, OSPiKA 1966, Nr 9, poz. 204 z glosą W. Berutowicza.

⁸¹ Zob. K. Piasecki, *Pozbawienie możliwości obrony w międzynarodowym procesie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1980, nr 11, s. 19; M. Piekarski, *Pozbawienie strony możliwości obrony swych praw w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1984; M. Sawczuk, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1980; W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965; orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 1994 r., I PRN 3394, OSNAPUS 1995, poz. 109; H. Pietrkowski, *op. cit.*, s. 486.

⁸² W kwestii jurysdykcji krajowej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.

⁸³ W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, s. 85 n.; *idem*, *Przesłanki procesu cywilnego w świetle orzecznictwa SN*, IBPS 1981; Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966, s. 96 n.; *idem*, *Res iudicata*, Warszawa 1968, s. 88 n.; K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 29 n.

⁸⁴ Tak między innymi T. Ereciński w: T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Komentarz do K.P.C.*, Warszawa 2006, t. 2, s. 117 n.; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, t. 1, 3. wyd., Warszawa 2001, s. 1358; M.P. Wójcik, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, Kraków 2005, s. 506.

W razie jednoczesnego nastąpienia przesłanek odrzucenia pozwu i umorzenia postępowania, pierwszeństwo ma odrzucenie pozwu⁸⁵.

W wyjątkowych wypadkach istnienia uchybień wymienionych w art. 379 pkt 1, 2 i 3 k.p.c. oraz w art. 1099 § 2 k.p.c. sąd II instancji może przekazać sprawę sądowi niższemu do ponownego rozpoznania (tzn. gdy istnieje możliwość sadowania braku). W takim wypadku sąd II instancji uchyła zaskarżone orzeczenie i znosi postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte nieważnością.

Jeżeli nieważność postępowania spowodowana jest skutkami uchybień ze strony sądu (art. 379 pkt 4, 5 i 6 k.p.c.), sąd odwoławczy, uchylając orzeczenie sądu I instancji (do czego jest bezwzględnie zobowiązany), znosi postępowanie w zakresie, w jakim jest ono dotknięte nieważnością i przekazuje sprawę sądowi I instancji do ponownego rozpoznania (art. 386 § 2 k.p.c.)⁸⁶.

W razie stwierdzenia nieważności sąd odwoławczy jest zobowiązany do uchylenia zaskarżonego orzeczenia bez względu na treść merytoryczną orzeczenia. Nawet jeżeli orzeczenie sądu I instancji jest prawidłowe z merytorycznego punktu widzenia, to nie może to być podstawą do oddalenia apelacji, gdyż nieważność postępowania sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu. W razie zatem stwierdzenia nieważności postępowania sąd II instancji nie powinien w ogóle badać orzeczenia pod względem merytorycznym⁸⁷.

W zasadzie nie ma już kontrowersji co do tego, że każda przyczyna nieważności uzasadniająca uchylenie przez sąd odwoławczy wyroku sądu I instancji i przekazanie sprawy temu sądowi do ponownego rozpoznania stanowi jednocześnie podstawę zniesienia postępowania⁸⁸. Zniesieniem postępowania związany jest zarówno sąd I instancji, jak i sąd odwoławczy w toku dalszego postępowania⁸⁹.

Wskazać również należy, że uchylenie orzeczenia z przyczyn nieważności nie stanowi naruszenia zakazu *reformationis in peius*⁹⁰.

⁸⁵ T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2009, rozdz. VI, 1.3.1., Serwis Prawniczy Lexis Nexis, Lex Polonica nr: 2045764. Również w razie jednoczesnego nierozpoznania przez sąd istoty sprawy oraz nieważności postępowania (obie przyczyny stanowią podstawę do uchylenia orzeczenia sądu I instancji) pierwszeństwo należy dać nieważności. Patrz szerzej W. Broniewicz, *Kognicja sądu drugiej instancji w razie nieważności postępowania przed sądem pierwszej instancji lub nierozpoznania przez ten sąd istoty sprawy*, „Przegląd Sądowy” 1997, nr 4, s. 34.

⁸⁶ Tak, między innymi T. Ereciński, *op. cit.*; *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2008, s. 401; *System prawa procesowego cywilnego*, red. W. Siedlecki, PAN, t. 3, *Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, s. 196.

⁸⁷ Por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2000 r., I CKN 1454/99, niepubl.: „Nieuchylenie zaskarżonego orzeczenia i nieprzekazanie sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania, mimo stwierdzenia nieważności postępowania (art. 378 § 2 i art. 386 § 2 k.p.c.) jest uchybieniem mogącym mieć istotny wpływ na wynik sprawy w sytuacji, gdy sąd II instancji oddalił apelację, bez zbadania i rozważenia trafności jej zarzutów”.

⁸⁸ W. Broniewicz, *Zniesienie postępowania...*, s. 56.

⁸⁹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 kwietnia 1965 r., III PR 1/65, „Nowe Prawo” 1966, nr 3, poz. 408 z głosem M. Piekarskiego.

⁹⁰ Szerzej zob. T. Ereciński, *op. cit.*, rozdział VI. 3. *Zakaz reformationis in peius*.

6. ZAKRES ZNIESIENIA POSTĘPOWANIA

Zakres zniesienia postępowania zależeć będzie od tego, w jakim stopniu przyczyna zniesienia dotyczyć będzie całego postępowania czy też pewnej tylko jego części. Odpowiednio do tego zniesione może zostać całe postępowanie przed sądem I instancji, poszczególne jego etapy bądź tylko pojedyncze czynności. Zniesieniu może ulec również postępowanie przed sądem II instancji (art. 391 § 1 k.p.c., art. 397 § 2 k.p.c.) oraz przed Sądem Najwyższym (art. 398²¹ k.p.c.).

Określenie zakresu zniesienia postępowania powinno być zamieszczone w sentencji postanowienia (wówczas gdy zniesienie następuje na podstawie art. 71 k.p.c. lub art. 147 k.p.c.) lub w wyroku sądu odwoławczego (gdy zniesienie następuje z przyczyn nieważności wymienionych w art. 379 k.p.c.) i powinno znaleźć wyraz w uzasadnieniu tego orzeczenia⁹¹.

Precyzyjne określenie zakresu zniesionego postępowania jest niezwykle istotne ze względu na możliwość wykorzystania przez sąd w ponownym postępowaniu materiału z poprzedniego postępowania, w takim zakresie, w jakim materiał ten, wraz z postępowaniem, nie został zniesiony⁹².

Przedmiotem zniesienia są czynności procesowe i postępowanie dowodowe. Wskazuje się jednak, że czynności procesowe stron, jeżeli nie wiążą się bezpośrednio z czynnościami procesowymi sądu, pozostają w mocy. Zniesienie postępowania nie rzutuje w żadnym razie na ważne czynności stron o charakterze materialnoprawnym⁹³.

7. SKUTKI ZNIESIENIA POSTĘPOWANIA

Określenie skutków zniesienia postępowania, wobec dosyć lakonicznej regulacji w kodeksie, nastroczało wielu trudności i prowadziło do wyrażania na ten temat bardzo rozbieżnych poglądów przez przedstawicieli doktryny i orzecznictwo⁹⁴.

Zgodnie jednak z dominującym stanowiskiem⁹⁵, istota zniesienia postępowania polega na unicestwieniu, skasowaniu czy też uznaniu go za niebyłe. W efekcie,

⁹¹ Por. W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, s. 607; T. Ereciński, *op. cit.*, rozdział VI. 1.3.2.; M.P. Wójcik, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz*, red. A. Jakubecki, s. 506.

⁹² W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*, s. 608.

⁹³ T. Ereciński, w: T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *op. cit.*, s. 149; M. Sychowicz, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, s. 353.

⁹⁴ Zestawienie prezentowanych poglądów zawarł W. Broniewicz, w: *Zniesienie postępowania...*, s. 39–58, por. też M. Sychowicz, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, s. 353.

⁹⁵ Tak między innymi M. Sawczuk, *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, s. 31; M. Lisiewski, *Komentarz do k.p.c.*, t. 1, s. 186; W. Broniewicz, *Brak zdolności pro-*

zniesienie postępowania — o ile nie wiąże się z jednoczesnym jego zakończeniem — wywołuje konieczność powtórzenia postępowania.

Przedstawione przypadki, w których instytucja zniesienia postępowania ma zastosowanie, pozwalają przyjąć, że zawsze wiąże się ono z nieważnością postępowania. Na tym tle prezentowany jest pogląd, że zniesienie postępowania jest sądowym stwierdzeniem nieważności postępowania potrzebnym do różnych celów, gdyż w k.p.c. nie ma nieważności z mocy ustawy. Wynikiem nieważności postępowania jest zupełna bezskuteczność czynności procesowych stron i sądu dokonanych w nieważnym postępowaniu⁹⁶.

Znosząc zatem postępowanie, sąd wskazuje część dotkniętą nieważnością, a czynności dokonane w nieważnym postępowaniu tracą charakter czynności procesowych. Dotyczy to zarówno czynności procesowych stron, jak i sądu oraz postępowania dowodowego. Jednak jeżeli chodzi o czynności stron, to tracą one charakter czynności procesowych⁹⁷, ale mogą wywoływać skutki materialnoprawne.

Postanowienie o zniesieniu postępowania nie unicestwia pozwu ani wyroku. Wynika to wprost z treści przepisów art. 71 k.p.c., w którym mowa jest o odpowiednim postanowieniu oraz z art. 386 § 2 k.p.c., który nakłada na sąd obowiązek uchylenia wyroku w razie nieważności.

Skutkiem zniesienia postępowania jest niedopuszczalność oparcia ustaleń faktycznych na materiale zebranym w nieważnym postępowaniu, a tym samym, gdy dla rozstrzygnięcia potrzebne jest dane ustalenie — konieczność ponowienia postępowania w celu zebrania potrzebnego materiału⁹⁸.

Warto w tym miejscu przytoczyć kontrowersyjny i skrytykowany przez procesualistów wyrok SN z 29 grudnia 1967 r.⁹⁹, według którego o tym, czy zniesione postępowanie powinno być powtórzone, decyduje wola stron. Sąd ten uznał, że jeżeli strony oświadczą, iż nie żądają powtórzenia postępowania (na przykład dowodowego), które zostało zniesione przez sąd II instancji, sąd nie musi przeprowadzać go na nowo. Z poglądem tym, opartym na nieuprawnionej analogii do przepisu art. 198 § 3 k.p.c., nie można się zgodzić.

cesowej... , s. 929; W. Radomski, *op. cit.*, s. 207–208; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, s. 311.

⁹⁶ W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, s. 65–66.

⁹⁷ Na przykład uznanie powództwa traci charakter uznania z art. 213 § 2 k.p.c., zob. szerzej: J. Mokry, *Uznanie powództwa w polskim procesie cywilnym*, Wrocław 1970, s. 129.

⁹⁸ E. Mielcarek, *Wnioski rewizji cywilnej*, Warszawa 1973, s. 86–87. Autor ten uważa również, że mimo zniesienia postępowania, czynności dokonanych w zniesionej części nie można traktować jako niebytych, przeciwnie — sąd powinien je uwzględnić; gdy na przykład świadek przy ponownym rozpoznaniu sprawy zeznaje inaczej aniżeli w pierwszym, nieważnym postępowaniu, pierwsze zeznanie sąd musi wziąć pod uwagę przy ocenie wiarygodności drugiego zeznania; zob. też T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, s. 336 oraz K. Piasecki w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, s. 1386.

⁹⁹ I PR 385/67, OSN 1968, Nr 11, poz. 187.

Spotkać można również poglądy próbujące ratować zniesione i niekiedy bardzo pracochłonne i czasochłonne postępowanie dowodowe, często niemożliwe w całości do odtworzenia, poprzez odwoływanie się do względów ekonomii procesowej i dopuszczające możliwość wykorzystania, w pewnym zakresie objętego zniesieniem, materiału dowodowego. Moim zdaniem, nie mogą one jednak zostać uznane za prawidłowe. Po pierwsze, względy ekonomii procesowej nie mogą przewyższać rangi uchybień wskazanych przez ustawodawcę jako przyczyny nieważności. Po drugie, co jest zwłaszcza widoczne przy porównaniu regulacji zawartej w art. 386 § 2 k.p.c. z regulacją § 4 tegoż przepisu, gdyby przyjąć, że zarówno w wypadku uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania z jednoczesnym zniesieniem postępowania (art. 386 § 2 k.p.c.), jak i w wypadku uchylenia wyroku i przekazania sprawy sądowi I instancji, bez jednoczesnego znoszenia postępowania (art. 386 § 4 k.p.c.), sąd mógłby oprzeć swe ustalenia na materiale zebranym w poprzednim postępowaniu (które zostało zniesione), nie byłoby potrzeby stosowania przez ustawodawcę takiego rozróżnienia. Fakt, że w razie stwierdzenia nieważności przez sąd, gdy następuje przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez sąd pierwszej instancji, ustawa nakazuje, poza uchyleniem zaskarżonego wyroku również zniesienie postępowania, świadczy o tym, że skutki są tutaj dalej idące. O ile zatem w razie uchylenia wyroku na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. sąd ponownie rozpoznający sprawę opiera swe ustalenia również na materiale zgromadzonym w poprzednim postępowaniu, o tyle w przypadkach, o których mowa w art. 386 § 2 k.p.c., postępowanie to, dlatego że dotknięte jest nieważnością i zostało zniesione, musi zostać powtórzone. Powyższe rozważania będą aktualne również w razie zniesienia postępowania na podstawie art. 71 k.p.c. i art. 147 k.p.c., gdyż nie ma podstaw, aby na gruncie jednego aktu prawnego ta sama instytucja ujęta w różnych przepisach wywoływała odmienne skutki, tym bardziej że (jak wcześniej wspomniałam) zniesienie postępowania zawsze związane jest z jego nieważnością.

8. PODSUMOWANIE

Analiza wyrażanych przez doktrynę oraz Sąd Najwyższy i zaprezentowanych w niniejszej pracy poglądów na temat zniesienia postępowania, rodzi spostrzeżenie, że instytucja ta, niezwykle istotna z praktycznego punktu widzenia, nie doczekała się, niestety, kompleksowego opracowania i wciąż budzi wiele wątpliwości. Niepokojąca jest zwłaszcza akcentowana rozbieżność poglądów doktryny i orzecznictwa na temat istoty oraz skutków zniesienia postępowania cywilnego, a zwłaszcza określenia w sposób jednoznaczny losów postępowania dowodowego w zniesionym postępowaniu. Biorąc pod uwagę fakt, że skoro w tak długim

okresie obowiązywania tej instytucji w polskim prawie procesowym brak jest jednolitych poglądów na wskazane kwestie, może się okazać, że rozwiązanie powyższych problemów będzie możliwe dopiero w drodze inicjatywy ustawodawczej. Wydaje się bowiem, że na gruncie dotychczasowej, dosyć enigmatycznej regulacji, uzasadnienie może znaleźć wiele rozbieżnych poglądów, co na pewno nie jest korzystne.